

Jak poslouchat a posuzovat kázání? Rozhovor o kázání - zpětná vazba pro kazatele.

Vrchlabí, presbyterní konference Hradeckého seniorátu, 15.11.2008

Tabita Landová

Ohlas kázání je letitý a těžko řešitelný problém. Přitom právě jakákoli zpětná vazba je pro kazatele velmi cenná. Jedině tak se kazatel dozvídá, jak byla jeho řeč posluchači vnímána, zda je oslovila a co s nimi udělala, neboť slova jsou nástrojem jednání. Nepochybně každému kazateli záleží na tom, aby jeho kázání bylo posluchačům k užitku. Mnoho mladých (a možná nejen mladých) kazatelů se často trápí kvůli tomu, že jejich kazatelská práce má malý ohlas. Proto chci hned na začátku ocitovat slova profesora Jana Hellera, určená všem posluchačům kázání: „*Obtěžujte své kazatele duchovními otázkami, proto přece studovali!*“¹

Zadání dnešního programu zní „Jak poslouchat a posuzovat kázání. Rozhovor o kázání – zpětná vazba pro kazatele“. Je to téma poměrně široké. Ráda bych se společně s vámi věnovala následujícím třem okruhům otázek:

- 1) Co je kázání z hlediska teologického a z hlediska empirického.
- 2) Z jakých perspektiv můžeme na kázání pohlížet, co konkrétně lze posuzovat po stránce teologické a rétorické.
- 3) Jaké zkušenosti máme s rozhovorem o kázání, jak jej utvářet. (*Volný rozhovor*)

1. Co je kázání? Teologická a empirická perspektiva

Nejprve, čím kázání není: Kázání není návod k morálnímu životu, návod k řešení problémů, ani vtipné a zábavné mluvní cvičení. Kázání není rozbor biblického textu, s jakým se můžeme setkat na biblické hodině, ani přednáška objasňující křesťanské učení, jakou můžeme slyšet od profesora teologie.

Kázání jako Boží slovo

Podle definice švýcarského reformátora Bullingera z druhého helvétského vyznání je kázání Boží slovo: „*Praedicatio verbi Dei est verbum Dei.*“ (Bullinger: Helv. post. I,3.) Na toto vymezení navazuje také švýcarský teolog Karl Barth, který píše, že kázání je Boží slovo, jehož zvěstování je uloženo celé církvi, která k tomu povolává jedince na základě rozpoznání potřebných obdarování.²

U toho se musíme zastavit. Víme, že slovo Boží znamená živé Boží oslovení, oslovení, které k člověku přichází od Boha samého. A toto oslovení přichází tehdy, když se Bůh sám rozhodne k člověku promluvit. Naproti tomu kázání, jaké slyšíme v neděli v kostele, je dílem našeho kazatele, výtvozem člověka z masa a kostí, který má k Bohu stejný přístup jako my ostatní: skrze Pána Ježíše Krista a Ducha svatého. Kázání je tedy Božím slovem a lidským slovem zároveň. Jak si však toto zároveň představit? Jak se mohou lidská slova kazatele stát Božím oslovením dalšího člověka a probudit v něm víru?

Rozhodně si to nemáme představovat tak, že by lidská slova kázání měla nějakou jinou povahu než ostatní lidská slova. Slova kázání (stejně jako slova Písma) jsou stejné povahy a kvality jako každá jiná slova a skutečné zvěstování evangelia je možné jen jako zvěstování v lidských slovech. Karl Barth toto dění popisuje následovně: Tam, kde je kazatel

¹ Heller, Jan. *Stezka ve skalách: Postila*. Praha: Kalich, 2006, s. 288.

² Barth, Karl. *Homiletik. Wesen und Vorbereitung der Predigt* (1932/33). Zürich: EVZ-Verlag, 1966, s. 30.

poslušen Božímu pověření a káže v souladu s Boží vůlí, tam je toto jeho lidské konání ospravedlněno, posvěceno a stává se událostí, v níž a skrze níž mluví Bůh sám.³ Identita, o kterou jde mezi Božím slovem a lidským slovem kázání, je vždy „nepřímou identitou“.⁴ Jedná se o identitu v pohledu víry.

Označujeme-li kázání jako Boží slovo, vystavujeme se riziku, že to bude špatně pochopeno. Já sama tuto větu vyslovuji s vědomím, že jde v podstatě o vyznání víry: Věřím, že kázání se – za určitých okolností – stává Božím oslovením jinému člověku. Já jako kazatelka toto dění přitom nemám ve své moci. Má slova automaticky nejsou Božím slovem. Proto je přesnější, když řekneme, že kázání se Božím slovem stává. Když se Bůh k těm lidským slovům našeho kazatele či naší kazatelky přiznává svým Duchem a probudí v nás posluchačích víru.

Jinou cestou, jak se vyhnout nepochopení, je užívat v souvislosti s kázáním jiné výrazy než „Boží slovo“. K tomu došel i pozdní Karl Barth, který kázání přestal označovat jako „Boží slovo“ a tvrdil, že kázání je výhradně lidské jednání.⁵ Toto lidské jednání, označované výrazy „svědectví“, „podobnost“⁶ či „znak“ (*Zeichen*)⁷ odkazuje k Ježíši Kristu, totiž k eschatologické skutečnosti Božího království, která v Ježíši Kristu vstoupila do našeho světa, v tomto světě působí a je v plnosti očekávána na konci časů. Kázání je tedy svědectvím o Božím království v Ježíši Kristu. K této skutečnosti odkazuje a zve své posluchače. To, zda se kázáním dosvědčovaná skutečnost Božího království stane posluchačům zjevnou a zda ji přijmou (tedy probudí-li v nich, obnoví či utvrdí víru), to však již není v moci kazatele samotného, nýbrž v moci profétie Ježíše Krista a Ducha svatého. Kázání jako zcela „světský faktor“ může v tomto směru poskytovat pouze „nepřímý podnět“ a zvat k víře.⁸

V souvislosti s křesťanským kázáním je proto třeba správně rozlišovat jeho „úlohu“ (*Auftrag*) a jeho „zaslíbení“ (*Verheissung*).⁹ „Úlohou kázání jako lidské řeči o Bohu je dorozumění, jeho zaslíbením jakožto díla, které Bůh bere do své služby, je srozumění, tzn. víra jeho posluchaček a posluchačů.“¹⁰ Odtud plyne pro kazatele varování před hybridní záměnou svého úkolu se zaslíbením, jehož naplnění je jediné dílem Ducha svatého. A současně odtud plyne výzva, aby kazatel učinil všechno možné pro dorozumění se s posluchačem. K tomu patří také zohlednění rétorických a dalších komunikačních aspektů kázání, neboť kázání je vždy komunikační proces. V následujícím se budu věnovat této empiricky zkoumatelné oblasti kázání, kterou lze ovlivňovat a utvářet.

Kázání jako komunikační proces

Z empirického hlediska je podstatou kázání „dění komunikace“.¹¹ Nejprve se obecně zastavme u otázky, co je komunikace. Podstatou komunikačního procesu je, že se něco

³ Barth, Karl. *Die kirchliche Dogmatik I/1: Die Lehre vom Wort Gottes: Prolegomena zur Kirchlichen Dogmatik*. 6 vyd. Zollikon-Zürich: Evangelischer Verlag AG, 1952, s. 96n.

⁴ Barth, Karl. *Die kirchliche Dogmatik I/2: Die Lehre vom Wort Gottes: Prolegomena zur Kirchlichen Dogmatik*. 4 vyd. Zollikon-Zürich: Evangelischer Verlag AG, 1948, s. 831.

⁵ Barth, Karl. *Die kirchliche Dogmatik IV/3,2: Die Lehre von der Versöhnung*. Zollikon-Zürich: Evangelischer Verlag AG; 1959, s. 997.

⁶ KD IV/3, s. 967, 979, 991.

⁷ KD IV/3, s. 968.

⁸ KD IV/3, s. 968, 971n, 976n.

⁹ „Kázání je úkol, který má zaslíbení, přičemž pověření se však nikdy nemůže stát zaslíbením.“ Fürst, Walther. *Die Predigt der Rechtfertigung des Gottlosen. Homiletik als ein Kapitel der theologia crucis*, in: F. Vierung (Hrsg.), *Das Kreuz Jesu Christi als Grund des Heils*. Gütersloh 1969, 115-132, s. 118. Dále viz rozlišení pojmů „dorozumění“ (*Verständigung*) a srozumění (*Einverständnis*) u Ernsta Langeho, *Der Dienst des Pfarrers in der Gemeinde heute*. PTh 55, 1966, 199-229, s. 209.

¹⁰ Bukowski, Peter. *Predigt wahrnehmen. Homiletische Perspektiven*. Neukirchen: Neukirchener Verl., 1995, s. 2.

¹¹ Engemann, Wilfried. *Einführung in die Homiletik*. Tübingen, Basel: Francke Verlag, 2002, s. 116.

sděluje. Veškerá lidská komunikace přitom probíhá ve znacích (ve slovech, gestech, postojích apod.) a těmto znakům rozumíme jediné tak, že si je spojujeme s určitými významy. Bez takového „kompletování“ by bylo rozumějící vnímání nemožné. Naše rozumění je proto závislé na kladení a čtení znaků. To znamená: Aby komunikace proběhla úspěšně a došlo k dorozumění, posluchač nebo čtenář se musí na tomto přiřazování významů vždy aktivně spolupodílet.

Předávání evangelia probíhá stejným způsobem jaká jakákoli jiná mezilidská komunikace (mluvím o té rovině *dorozumění*, kterou můžeme ovlivnit; zda dojde také ke *srozumění* s předávaným obsahem, to již není v kazatelově kompetenci). Představíme-li si tento proces předávání evangelia názorně, pak by to vypadalo následovně:

To, co se předává, je evangelium, dobrá zpráva, která má důsledky pro lidské sebepochopení. Zdrojem evangelia je událost - život, smrt a vzkříšení Ježíše Krista. Zdrojem, odkud se o ní dozvídáme, je biblický text, který tuto událost zachycuje. Biblický text je přitom ve své podstatě již lidskou interpretací. Svědectví biblických autorů, jejich popis prožitých událostí, jsou sama o sobě výsledkem toho, jak oni pochopili tyto události a jak toto své pochopení vyjádřili. Je známo, že prožívané skutečnosti popisovali pomocí pojmosloví společnosti, v níž se pohybovali, pomocí znaků a výrazů z tehdejší tzv. „kulturní encyklopedie“.¹²

Kazatel se biblickému textu snaží porozumět, text interpretuje. Interpretace znamená, že k biblickému textu sám přiřazuje významy, tedy další znaky ze své kulturní encyklopedie, a produkuje nový text, ve kterém sděluje evangelium pomocí nových znaků. Když se ocitne na kazatelně, jeho písemná příprava mu poslouží k tomu, aby na jejím základě přednesl kázání svým posluchačům. (Přednesené kázání přitom nemusí být zcela identické s písemnou přípravou.)

Nyní se konečně dostáváme k posluchači. Posluchač je posledním článkem pomyslného řetězu interpretace. Podle konceptu, jehož teoretickým pozadím je sémiotika a recepční estetika, však není jen pasivním příjemcem sdělení, nýbrž mu také přísluší aktivní role. Významy, které kazatel vyjádřil ve svém kázání, se pro posluchače opět stávají znaky, které musí interpretovat a připojit k nim významy. Posluchač se tak stává spolutvůrcem smyslu kázání. To však neznamená, že by záleželo na jeho libovůli, jak si kázání vyloží. Kázání má jednoznačný směr, který určuje utváření jeho smyslu. Ovšem aby na straně posluchače došlo k rozumění, je zapotřebí, aby si se slyšenými slovy sám spojil významy. Dalo by se tedy říci, že posluchač na základě slyšeného dotváří svůj vlastní text kázání a pro tento výsledný produkt byl dokonce vytvořen zvláštní termín: tzv. „auredit“ (to, co posluchač během poslechu slyšel a recipoval). O posluchači tak lze říci, že se v procesu předávání evangelia rovněž stává „tvůrcem slova“.

Někteří teologové proto přirovnávají kázání k „otevřenému uměleckému dílu“.¹³ Jím je míněno každé umělecké dílo, které svou otevřenou podobou zve diváka či posluchače k tomu, aby jej interpretoval, aby k němu připojil své pochopení, dílo, které zůstává nedokončené, dokud jej nevnímá, neinterpretuje jeho recipient. Otevřeností je přitom není míněna libovolnost, nýbrž kvalita artefaktu (obrazu, sochy, textu, řeči atd.) vyzvat specifickými strukturálními znaky k tomu, aby mu bylo rozuměno, jak odpovídá jeho podobě.

O kázání lze říci něco podobného. Teprve v recepci posluchače, v jeho uších, v jeho mysli a v jeho životě, je kázání dohotoveno. Z tohoto pohledu na kázání je pak možné pro kazatele i posluchače vyvozovat důsledky: totiž aby kazatelé předjímali aktivní spoluúčast posluchače a utvářeli svá kázání tak, aby měla onu „otevřenou“ podobu, tedy aby podněcovala, provokovala, zvala posluchače k dotvoření jeho smyslu. Jako plodné nástroje

¹² Pojem Umberto Eco.

¹³ Martin, Gerhard Marcel. Predigt als „offenes Kunstwerk“? Zum Dialog zwischen Homiletik und Rezeptionsästhetik. *EvTh* 44 (1984), s. 46-58.

v tomto směru slouží např. neobvyklé způsoby vyjadřování, struktury, nové obrazy, metafory apod., které vytrhávají posluchače z rutinního naslouchání.

Pro posluchače odtud plyne požadavek poslouchat kázání právě s vědomím, že jsem spolutvůrce jeho smyslu, že jsem aktivní součástí procesu předávání evangelia. Ze strany posluchače je nepochybně vítána interpretační iniciativa, otevřenost vůči slovu, ochota tvořivě se spolupodílet na utváření významu pro jeho osobu, vztahovat vyslovené k sobě samému, ke svému individuálnímu životu a pohledu na svět. Posluchač jako spolutvůrce významu má aktivní podíl na dorozumění. A toto dorozumění je nepochybně důležitým předpokladem toho, aby mohlo dojít také k tomu druhému, totiž ke srozumění s obsahem evangelia, které je zaslíbeno každému křesťanskému kázání. Nicméně to, zda se ono zaslíbení naplní, zda na straně posluchače vznikne, bude utvrzena a posílena víra, to není v moci kazatelů ani v moci posluchačů. Víra je dílem Ducha svatého a o jeho působení v procesu předávání evangelia můžeme jen prosit. Prosit nejen o Duchem inspirovaného kazatele, ale také o Duchem inspirovaného posluchače.

2. Rétorické a teologické aspekty kázání

Dosud jsme hovořili o tom, co je kázání z teologického hlediska, jak probíhá komunikace evangelia z hlediska empirického a jaká je role posluchače v tomto procesu. Nyní máme před sebou další téma: Jak posuzovat kázání, na základě jakých kritérií o něm lze vůbec hovořit. V praxi se zpravidla setkáváme s hodnocením kázání na základě subjektivních dojmů: „Mně se to líbilo“, „Mně se to nelíbilo“. Důvody pro své hodnocení posluchači většinou moc nesdělují, raději nechťejí, nebo je možná někdy nedovedou pojmenovat. Prostě mají buď libý nebo nelibý pocit. Na kázání je však možné pohlížet z mnoha perspektiv a hodnotit jednotlivé jeho aspekty, jak teologické, tak rétorické. V následujícím se budeme zabývat několika z nich.¹⁴

Stavba kázání

Logická stavba kázání pomáhá kazateli k tomu, aby si uspořádal myšlenky a vybral látku, kterou použije pro své kázání. A také pro posluchače hraje stavba kázání významnou roli. Jen jasně rozčleněná a uspořádaná řeč umožňuje posluchači sledovat, co slyší, a po skončení to také uchovat v paměti. Ne náhodou se kritika posluchačů často vztahuje k problémům stavby, když v kázání nenalézají žádnou červenou niť.

Existují různé modely stavby kázání: *homilie* (kázání sleduje verš po verši tok biblického textu), *tematické kázání* (kázání je zaměřeno na určité téma: např. svoboda, oběť apod.). Jiné dělení: kázání sleduje *učební proces* (učebně-psychologický model: motivace, popis problému, možná řešení, navrhované řešení, závěr), kázání jako *vyprávění, rozhovor, otevřené umělecké dílo*.

K hodnocení kázání z rétorického hlediska jsou podle Bukowského důležité následující otázky:

- Jaký celkový dojem na mě kázání činí? (svižné, poutavé, nudné apod.)
- Vnímám kázání jako přiměřeně náročné a srozumitelné?
- Nabízí kázání milý, příjemný, vlídný úvod? Motivuje úvod k dalšímu naslouchání? Směřuje úvod pozornost posluchače k obsahu biblického textu?
- Nabízí kázání strukturně rozpoznatelnou hlavní část, z jejíhož obsahu se mohu něco naučit?

¹⁴ V následujícím čerpáno z knih: Bukowski, Peter. *Predigt wahrnehmen. Homiletische Perspektiven*. Neukirchen: Neukirchener Verl., ³1995. Engemann, Wilfried. *Einführung in die Homiletik*. Tübingen, Basel: Francke Verlag, 2002.

- Je závěr organickou součástí celku? Nejsou závěrem předcházející výpovědi relativizovány? Nabízí závěr nějaký impuls pro jednání nebo pro pastorální orientaci?

Kázání jako jednající komunikace

Řekli jsme, že podstatou komunikace je sdělení nějakého obsahu, v případě kázání sdělení evangelia. Kázání však nesděljuje jen obsahy, ale také potěšuje, povzbuzuje, zve, vyzývá, prikazuje, napomíná, poučuje atd. Kazatel tím, že mluví, také jedná.¹⁵ V kázání tedy můžeme rozlišit stránku obsahovou a stránku faktického účinku kázání na posluchače. Přičemž je tu ještě třetí moment: co s určitým obsahem zamýšlel vyvolat samotný kazatel, tedy stránka intencionální.

Na základě tohoto rozlišení se pak můžeme ptát, zda je faktický účinek kázání v souladu s tím, co zamýšlel samotný kazatel. Ne vždy se totiž kazatelův záměr vydaří, takže mezi kazatelovou intencí a účinkem kázání může panovat nesoulad. Například: Kazatel chce své posluchače povzbudit slovy o vzkříšení. Avšak v jeho kázání se objevují jen samá tvrzení a konstatování, takže posluchač ve výsledku odchází poučen o tom, jak křesťané chápou vzkříšení, nikoli povzbuzen a potěšen.

Velkým problémem současných kázání je přemíra konstatujících a poučujících řečí. Zatímco v Bibli se výslovně napomíná, prosí, chválí, potěšuje, v kázáních jsou tyto řečové akty setřeny a převedeny do řeči vysvětlující a informující. Kazatel má na zřeteli „text pro sebe“, nikoli „text pro tebe“ (pro posluchače). Důsledkem pak je, že kazatelovy záměry (např. potěšit, povzbudit, motivovat k jednání apod.) zůstanou nenaplněny. Posluchači jsou oslovováni jednostranně v oblasti rozumu, zatímco sféra vůle a citu je opominuta. Od kázání se pak ani neočekávají impulsy pro jednání, nýbrž pro vědění. V tom spočívá nebezpečí intelektualizace kázání. Další nebezpečí konstatujících řečí je v tom, že má tendenci setrvat ve všeobecné rovině.

Dalším problémem je, když vznikne nesoulad mezi obsahem kázání a jeho faktickým účinkem. (Například když kázání, pojednávající obsahově o Božím odpuštění hříchů, působí jako napomenutí, místo aby osvobozovalo a ujišťovalo o odpuštění.)

Etické výzvy a nepřímé apely

Mnoho kázání je eticky zaměřených, tedy mnoho kazatelů chce ovlivnit svým kázáním chování svého sboru. Tomu by odpovídalo hojné užívání regulativ – apelů, napomenutí, výzev apod. Tak tomu však není. Sice se napomíná a vyzývá, avšak nepřímě. V apelativně míněných pasážích převládá rovněž konstatující řeč.

Proč kazatelé „zaobalují“ výzvy tímto způsobem? Podle Bukowského zpravidla vyjadřují obavu, že přímo vysloveným apelem by se sboru příliš přiblížili; nechtějí lidi ubít napomínáním, nýbrž chtějí jim ponechat svobodu, aby si konstatované sami přeložili do podnětu pro jednání. Avšak tím, že se morální apel zaobalí a ukryje, se kázání ještě nestane méně moralizující a zákonické.

Nadto, podle výsledků hanoverské analýzy kázání jsou nepřímé apely a výzvy často přeslechnuty, neboť použité prostředky (konstativa) zastírou vlastní intenci.¹⁶ Když už se kazatel rozhodne zařadit do svého kázání etické výzvy, pak by měl dbát na to, aby výzvy byly konkrétní a v principu splnitelné.

Forma oslovení

V kázání mohou přijít ke slovu všechny osoby. Je běžné, že kazatel hovoří ve 3. osobě sg. a pl. (např. o Ježíšovi, o učednících), ve 2. osobě pl., když oslovuje své posluchače, v některých

¹⁵ Srov. Austin, John Langshaw. *Jak udělat něco slovy*, (1955). Praha: Filosofia; 2000.

¹⁶ Daiber, Karl-Fritz; Dannowski, Hans Werner. *Predigen und Hören. Ergebnisse einer Gottesdienstbefragung, Teil II*. München: Chr. Kaiser, 1983, s. 184.

případech také může užít 2. osobu sg., aby podtrhl, že výpověď se týká každého jednotlivce, někdy hovoří v 1. osobě sg., když vyjadřuje vlastní zkušenosti, osobní vyznání, kus vlastní biografie, vlastní mínění nebo posouzení situace, a velmi často mluví v 1. osobě pl. Užití této osoby je však třeba obzvláště pečlivě přezkoumávat.

Pokud jsou kazatel i všichni posluchači stejně zasaženi určitou událostí, je možné „my“ užít. Někdy však kazatel podsouvá všem svým posluchačům postoj, který jim vůbec nemusí být vlastní. Přehlíží, že existují také křesťané, kteří v této věci smýšlí jinak a po úspěchu nijak zvlášť netouží. Své vlastní myšlení promítá do druhých a nepočítá s jejich jinakostí.

Existuje však také opačný případ: kazatel sám sebe z falešně pochopené solidarity zahrnuje do napomenutí, apelu nebo kritiky, které v zásadě platí někomu jinému. Tedy vzdává se své vlastní jinakosti. To pak zatemňuje jasné kontury výpovědi a působí na posluchače ještě větší tlak: Jestliže tento vzorný kazatel má takové starosti o vlastní víru, jak strašná musí být má vlastní situace?

Podobná opatrnost platí také pro výrazy „nikdy“ a „vždycky“.

Nepřirozené řečové akty

Někdy na kazatelně dochází k nepřirozeným řečovým aktům, k nelogickým spojení. Mezi časté patří spojení např. „pozvání k obrácení“, „pozvání k pokání“, „pozvání ke vzdání se falešných jistot“, „pozvání k následování“, „pozvání k návratu“ apod. Tento řečový akt se odlišuje od řečového aktu předvolání, výzvy, volání nebo také rozkazu, které oslovovaného vždy svým způsobem zavazují. Výrazem „zvat“ chce kazatel svým posluchačům zaručit možnost volby pozvání přijmout nebo odmítnout. Nebezpečí těchto spojení tkví v tom, že fakticky zatemňují bezpodmínečnost Kristova volání k návratu. Samozřejmě, že na toto volání lze také odpovědět odmítnutím. Ovšem řečový akt „pozvání k ...“ výslovně schvaluje toto odmítnutí jako jednu ze dvou přijatelných možností.

Kdo zve k pokání, k návratu, ten volbou tohoto řečového spojení zastírá tíživou stránku návratu a pokání.¹⁷ Řečový akt pozvání předpokládá, že se zve k něčemu, co pro zvaného znamená potěšení a radost. Pozvání k obrácení a návratu sice také znamená pro člověka něco ve výsledku dobrého, něco, co jej přivede ke zcela nové kvalitě radosti. Ale krok jako takový činí námahu a vyžaduje sebeomezení. Návrat, obrácení se k Bohu člověka něco stojí. (Srov. bohatý mladík – zarmouceně odchází.)

Abstraktní a konkrétní vyjadřování

Velkým problémem kázání je jeho abstraktnost, abstraktní pojmovost. Kazatelé hovoří o starostech a nouzích, o otázkách, které nás tíží, o přáních, touhách, o nespravedlnosti. Ovšem tyto obecné výrazy zachycují skutečnost jen velmi schematicky. Jako by nám kazatelům chyběl kontakt se skutečností. (Eskymáci mají pro to, co my nazýváme sním, asi 40 různých označení.) Přitom nejde o to, že by kazatelé vůbec neměli užívat abstraktní výrazy. Bez takových výrazů se vůbec neobejdeme, díky Bohu za ně. Ale jde o to, aby kázání před posluchači vykreslila část, výsek skutečnosti, ať již je to výsek ze světa posluchačů nebo ze světa Bible, aby si ji posluchači dovedli představit.

Často kazatelé hovoří obecně např. o starostech a trápeních proto, aby obecnou formulací zasáhli co nejširší okruh posluchačů. Domnívají se, že každý se svou konkrétní starostí se pod tímto obecným pojmem rozpozná. Stejně obecná pak ovšem musí být i formulace potěšení z víry, takže celek je nakonec abstraktní, bezkrevný, vzdálený životu.

Šance oslovit posluchače tedy nespočívá v tom, že je kázání formulováno co možná nejobecněji, aby se v něm každý mohl najít. Jestliže má kázání zasáhnout posluchače, je třeba

¹⁷ Bukowski, s. 73. Jako určitou analogii k „pozvání k pokání“ uvádí příklad lékaře, který „zve“ pacienta na operaci.

aby naopak vykreslovalo konkrétní situace, scény a zkušenosti. Tedy nesnažit se obsáhnout všechno, ale místo kupení obecných termínů a paušálního pojednávání o „starostech, nouzi a trápení“ lépe konkrétně pojednat jeden případ s uvedením signifikantních detailů. Kázání musí být názorné.

Jiným kazatelským nešvarem, jakýmsi druhým extrémem zmíněné obecnosti a abstraktnosti, je zavalování posluchače výčtem aktuálních problémů bez vztahu k evangeliu, kupením situací za sebou. Kazatel se snaží dosáhnout konkrétnosti a oslovit co nejširší spektrum posluchačů. Výsledkem je však schematičnost a povrchnost.

Podmínky, aby se kázání zdařilo, tedy nejsou kvantitativní povahy, ale kvalitativní. Neplatí, že čím více oblastí života je v kázání pojednáno, tím více posluchačů je zasaženo. Důležitější je autenticita kázání, která spočívá na pozorném vnímání světa, a vnitřní zaujetí kazatele na tom, co říká. Již Karl Barth radil začínajícím kazatelům: Kazatel „má při svém výkladu nepřetržitě promýšlet: život těchto lidí, velké a malé věci, které pro ně mohou být důležité, předpoklady, které si tito lidé s sebou přinášejí, prožitky či zkušenosti, které mají za sebou nebo také před sebou.“¹⁸ A jiný významný teolog, Rudolf Bohren, který na Bartha navázal, si dokonce dovolil označit posluchače jako „druhý text“, jemuž má platit kazatelova pozornost.

Aby posluchač zakusil, že a jak víra přináší vítězství, není nezbytně nutné, aby byla přímo tematizována situace, v jaké se on osobně zrovna v danou neděli ráno nachází. Pokud je názorně a zřetelně vykresleno, co víra dělá, jak vítězí v jiné situaci, může odtud posluchač čerpat sílu také pro svou vlastní, byť ne přímo tematizovanou situaci.

Situace jako motivační injekce

Skutečnost nemá být v kázání zmiňována jen jako ilustrační materiál pro kazatelovy myšlenky. Skutečnost, ve které žijeme, lidé se svými příběhy, nejsou přece žádná rekvizita. Události proto nemají doprovázet a ilustrovat kázání, ale naopak: kázání má vycházet z událostí, má být provokováno tím, co se děje. Nejhorší případ tohoto způsobu zneužívání skutečnosti v kázání je, když kázání začíná nějakou obzvláště špatnou událostí nebo líčením obzvláště obtížné situace, na kterou pak ovšem kazatel v dalším průběhu kázání už vůbec nebere zřetel a nikterak ji nezpracovává. Taková událost je pak užita čistě jako jakási „motivační injekce“. Takové zacházení si však přece skutečnost nezasluhuje. A už vůbec ne evangelium: to přece nemá zapotřebí, aby se mu zjednávala pozornost nějakými reklamními triky.

Vztah k biblickému textu

Problémem je, když kazatel provádí exegezi na kazatelně. Např. zavaluje posluchačů informacemi, o dobovém pozadí perikopy (např. situace lidu Izrael v babylónském exilu v kázání na Iz 40). Tyto pasáže jsou pro posluchače často nudné, vzdálené, nedovedou si je zařadit. V určitých případech může být sdělování informací, které kazatel načerpal exegezí, oprávněné, a to tehdy, když jsou tyto informace důležité pro další naslouchání. Pak ovšem kazatel musí sdělit, k čemu jsou tyto informace potřebné.

Vyprávění

Důležitý význam v kázání má vyprávění. Zatímco reflektující a argumentující způsob řeči vychází z dění a přemýšlí o něm, vyprávění vede k dění a nutí ke konkrétnosti. „Vyprávění je původní způsob sdělování skutečnosti, přijmout něco převyprávěného je původní způsob zakoušení skutečnosti. Vypravěč činí posluchače ve vyprávění účastníkem skutečnosti, která mu byla dříve skrytá, uzavřená nebo neznámá.“¹⁹ Vyprávění poutá pozornost posluchačů.

¹⁸ Barth, Karl. Die Gemeindemässigkeit der Predigt, (9.1.1935), *EvTh* 16 (1956), s. 194–205, s. 200n.

¹⁹ Otto, Gert. *Handbuch des Religionsunterrichts*. Hamburg ²1965, s. 219.

Podněcuje jejich fantazii více než abstraktní pojednání a také utkví lépe v paměti než abstraktní pojmy a argumenty. Když sami u sebe otestujeme, co si zapamatujeme z kázání, nebo také z knih, z přednášek apod., zjistíme, že jsou to nejčastěji právě vyprávěné příběhy. Již Martin Luther učinil zjištění: „Když se káže článek o ospravedlnění, lid spí a kašle. Jestliže se však začne příběh nebo příklad, tu nastraží uši a dává pozor v naprostém tichu.“ Ovšem to neznamená, že by kazatelé měli kázat jen formou vyprávění a rezignovat na reflektující styl. Vyprávění v kázání zpravidla potřebuje také jakési osvětlení a reflexi.

Vyprávění může užívat jak biblický tak mimobiblický materiál. V bibli samotné je forma vyprávění velmi častým literárním žánrem. Bible je kniha vyprávění (o stvoření světa, o příběhu Izraele s jeho Bohem, o vyvedení z Egypta, o obsazení zaslíbené země, o Ježíšově narození, působení, utrpení, smrti a vzkříšení). Narativní charakter odpovídá povaze samotného Božího zjevení: Bůh se prokazuje jako náš Bůh tím, že je tu v našem prostoru a čase pro nás, že mezi námi a pro naše dobro tvoří dějiny. Zejména v současné době, pro kterou je příznačné jakési odsouvání bible do pozadí, je velmi vítané, když kazatelé sahají po materiálu k vyprávění do Bible.

Vyprávění vložené ke znázornění nějaké myšlenky, musí na dané místo pasovat. Musí být zjevné, proč je vlastně kazatel vypráví. Nemá přesáhnout cca 80 slov.

Metafory

Biblická řeč velmi hojně užívá metafor, a podobně jsou metafory i běžnou součástí kázání. Síla metafor spočívá v tom, že spojuje nějaký souhrnný pojem s konkrétně zakusitelnou skutečností. Metaforou se nepřenáší jen určitý význam, ale také pocity a hodnocení. Metafora vyvolává asociace a vzpomínky. Posluchač je metaforou celkově osloven.²⁰ Metafora však musí být konkretizována v kontextu. Jinak hrozí nebezpečí, že se bez další konkretizace stane jazykovým klišé: např. Boží blízkost, Boží láska.

Přítomnost evangelia v kázání

Úlohou kázání je ohlášení a příslib svobodné Boží milosti všemu lidu. Tento příslib pak nutně ústí v imperativ: Bůh má nárok na celý náš život. V souvislosti s touto základní úlohou kázání se ovšem také objevují problémy. Jedním z nich je určité zkrácení evangelia. Evangelium se objevuje v jakési zakrnělé podobě, nepřijde plně ke slovu, a přehnaně je zdůrazněn imperativ. Velmi mnoho se v kázáních hovoří o tom, co všechno máme dělat. Přitom tím, když se sloveso „musíme“ nahradí slovesem „smíme“ a sloveso „máme“ slovesem „jsme zváni“, zákonickost kázání tím nezmizí. Naopak se v kázáních velmi málo mluví o tom, co Bůh učinil a činí pro nás.²¹

Zákonické kázání s oblibou zůstává v oblasti viditelného: výstižně popisuje a analyzuje skutečnost, také rozpory, utrpení, nouzi, všechno, co se staví proti evangeliu, ale o Božím jednání pojednává jen v podobě suchých a ustrnulých frází. Očekávaný průlom Božího jednání do světa věcí je často přenesen do oblasti etiky. Tomu odpovídají výpovědi typu: Kristus nemá jiné ruce než nás“ nebo „Vzkříšení se děje, když my...“ Zákonické kázání v podstatě ukládá posluchačům, aby uskutečnili radostnou zvěst svým jednáním v tomto světě. Tím se na ně nakládá nesplnitelné! Přitom od lidu, chodícího v temnotách, přece nelze očekávat, že si sám rozsvítí světlo.²²

²⁰ „Metafora je zvláštní forma souhrnné řeči, která oslovuje celého člověka. Obsahuje hodnocení a intenci, vrývá se do paměti. Obsahuje nebezpečí abstraktní řeči. Potřebuje vždy konkretizaci ke kontrole.“ Hirschler, H. *Konkret predigen. Anleitungen und Beispiele für die Praxis*. Gütersloh 1977, s. 23.

²¹ Příklad: Ježíšovy příběhy jsou hned vyprávěny jako vzor pro naše chování, místo abychom se kazatel nejprve zabýval otázkou, co se v nich vypráví o příchodu Božího království.

²² Srov. Josuttis, Manfred. *Gesetzlichkeit in der Predigt der Gegenwart*. München 1966.

Zákonické kázání v dnešní době velmi dominuje. Současný německý praktický Wilfried Engemann dokonce přirovnává současný stav stavu před reformací. Zákonické kázání je přitom překvapivě mnohdy vnímáno svými posluchači jako kázání evangelia. Posluchači se kupř. cítí osloveni analýzou situace, kterou jim zákonické kázání podává, protože se v mnohém mohou rozpoznat, nebo výzvou k vzájemné ohleduplnosti, k sociální angažovanosti apod. Avšak výstižná analýza soudobé situace se všemi jejími problémy a úskalími a výzva k vzájemné pomoci, není kázáním evangelia.

Co je příčinou toho, že posluchači často nepocítují zákonické kázání jako zákonické? Podle M. Josuttise je důvodem nevyřčený předpoklad, že člověk má možnost a schopnost toto všechno relativně bez problémů uskutečnit. Je-li hřích zploštěn na morální rovinu, pak se jeho odstranění stává možností člověka. Zákonické kázání volá k rozhodnutí, ale nikoli k rozhodnutí ve víře, ale k rozhodnutí v konání.

Ploché pojetí hříchu

Ruku v ruce se zkrácením evangelia jde také zploštění zákona a hříchu, a to tehdy, je-li hřích vnímán pouze v povrchní rovině jednotlivých morálních přestoupení, nikoli ve své hloubce jako skutečnost vzdálení se, odvrácení se od Boha. Je-li hřích vnímán pouze v rovině jednotlivých lidských nedokonalostí a chyb, dochází k relativizaci samotného evangelia. Z něho se pak stává pouhé zmírňování lidských nedostatků, místo aby překonávalo zásadní porušenost vztahu mezi Bohem a člověkem.

Michael Welker definuje hřích takto: „Hříchem je takové jednání, chování či působení, kterým se vedle všech pochybení současně ničí základy pozitivního chování popř. vyhlídka na proměnu chování a ovlivňování.“²³ Hříchem je to, co člověka vzdaluje, odřezává od pramene obnovy lidských vztahů. Proto je podle biblické tradice základní formou hříchu modloslužba, neboť v modloslužbě je přerušen vztah k živému Bohu.

Chápeme-li hřích v jeho hloubce, pak je nesmyslné hříšného člověka zasypávat morálními apely a sankcemi. Hříšníka je třeba vidět v situaci jeho nouze, kterou si spoluzavinil, ale která se mu současně vymkla z kontroly. Výstižně to ukazuje podobenství o ztracené ovci: ztracená ovce, která se ocitla mimo ovčinec, si nemůže pomoci sama a nepomohou jí ani morální apely, aby se vrátila zpátky. Podobenství názorně ukazuje, že morální apely vzhledem ke ztracené ovci jsou zcela bezpředmětné. Osvobození od hříchu začíná před rovinou naší vlastní schopnosti k morální proměně. Posluchač musí slyšet o Boží skutečnosti jako o světle, které ti vchází do světa a dává starému světu novou podobu, nový lesk.

Potlačení zákona v kázání

Opakem zákonického kázání je kázání entusiastické. Kazatel zamlčuje to temné, co se dosud v našem světě evangelium staví do cesty, a káže evangelium tak, jako kdyby zde již bylo v plnosti. Stírá napětí mezi „již“ a „ještě ne“, které je pro víru zcela zásadní. Přitom nevidí, že mnohé je stále předmětem Božího zaslíbení, totiž zaslíbení, které bylo potvrzeno v Ježíši Kristu. Přehlíží, že víra v Ježíše Krista nás ujišťuje o vítězství světla, ačkoli ještě vládne noc.

Enthusiastické kázání představuje Boha jen z jedné stránky: jako dobrého, malého, blízkého, zdůrazňuje se jeho láska a milost, a potlačuje výpovědi o Bohu, které pocítujeme jako cizí, sporné: totiž že Bůh je také temný, veliký, vzdálený, že koná soud.

²³ Welker, Michael. *Der Heilige Geist. EvTh* 49 (1989), s. 126-141.

Handout: Analytické přístupy ke kázání

Rétorická analýza:

- Jaký celkový dojem na mě kázání činí? (svižné, poutavé, nudné apod.)
- Vnímám kázání jako přiměřeně náročné a srozumitelné?
- Nabízí kázání milý, příjemný, vlídný úvod? Motivuje úvod k dalšímu naslouchání? Směřuje úvod pozornost posluchače k obsahu biblického textu?
- Nabízí kázání strukturně rozpoznatelnou hlavní část, z jejíhož obsahu se mohu něco naučit?
- Je závěr organickou součástí celku? Nejsou předcházející výpovědi závěrem relativizovány? Nabízí závěr nějaký impuls pro jednání nebo pro pastorální orientaci?

Analýza stupně složitosti řeči kázání:

Test obtížnosti spočívá v tom, že se předčítají jednotlivé věty kázání různým osobám a ty je mají pokud možno doslovně zopakovat. Každá věta by měla být - alespoň co do smyslu - správně zopakována.

Analýza řečových aktů:

- Co bylo obsahem kázání?
- Jaký účinek zanechalo kázání na straně posluchače?
- Jaký záměr měl se svým kázáním samotný kazatel?
- Je účinek v souladu se záměrem?
- Je účinek v souladu s obsahem?

Obsahová analýza:

Co kázání vypovídá o Bohu?

Co kázání vypovídá o člověku?

Ad.

Pastorálně psychologická analýza

Posluchači jsou obvykle vyzváni k písemné odpovědi na dvě otázky:

- Jakou zvěst mi kazatel chtěl sdělit?
- Jak jsem kázání a kazatele prožíval, popř. jaké pocity jsem během poslechu registroval?

Podobně je dotázán kazatel:

- Jakou zvěst jsem chtěl předat?
- Jaké pocity jsem chtěl zprostředkovat (radost, svobodu, důvěru apod.)?
- Jak jsem prožíval sám sebe? Jaké pocity mě v průběhu mé řeči určovaly?